

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra speciální zootechniky



**Komunikační a smyslové možnosti koně při výcviku a
hiporehabilitaci
Bakalářská práce**

Autor práce: Kristýna Hromádková

Vedoucí práce: Ing. Cyril Neumann

© 2017 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Komunikační a smyslové možnosti koně při výcviku a hiporahabilitace" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

V Praze dne 19.4.2017

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Ing. Cyrilu Neumanovi za čas, který mi věnoval v průběhu psaní práce. Děkuji za cenné rady a připomínky, díky kterým tato práce vznikla.

Komunikační a smyslové možnosti koně při výcviku a hiporehabilitaci

Souhrn

Současná doba posunula koně od pracovního využití ke sportovním a rekreačním účelům. Čím dál častěji jsou využíváni i v terapii pacientů s fyzickým nebo psychickým postižením, což vede k velmi pozitivním výsledkům, které byly dříve lékaři a veřejností zavrhovány. K dosažení vyšší úspěšnosti v oblasti nejrůznějších terapií je nutná znalost přirozených reakcí koně ve všech situacích a následnému zabránění špatné zkušenosti ze strany jezdce, pacienta a především koně.

Koňské smysly jsou velmi podobné lidským, avšak najdeme četné odlišnosti, které způsobují, že konečná reakce je zcela odlišná. Jedním ze základních poznatků je, že tato zvířata mají monokulární vidění, což způsobuje, reakci na řadu podnětů, které člověk ani nezaznamená. Nové poznatky ukazují, že díky nerovnoměrnému rozdělení zrakových nervů v obou mozkových polokoulích je zcela pravděpodobné, že koně reagují na předměty viděné levým okem, jako kdyby je nikdy neviděli, přestože s nimi byli seznámeni o několik sekund dříve okem pravým. Ohledně rozsahu vnímaných zvukových vln se kůň nachází na velmi dobré pozici. Díky přirozenému způsobu života, který obnáší neustálý unik před predátory, slyší i nepatrné zvuky z velké dálky, což je pro většinu neznalých lidí neočekávané.

V neposlední řadě je důležitý vliv temperamentu a charakteru. Temperament je vrozený a nelze ho příliš ovlivnit, proto je nutné ho správně využít. Naopak charakter je odraz správného přístupu ke koni, který se odrazí na spolehlivosti koně a jeho ochotě k výcviku a terapii. Tímto poznatkem se zabývá poslední kapitola této práce nazvaná Welfare. Obsahuje nepatrnou část informací z této problematiky, přesněji vliv ustájení a lidí na psychiku koně.

Podstatná část práce je věnována kognitivním funkcím koně, etologii a stupnici vzdělání. Pro správně vedený výcvik je důležité znát způsob jeho myšlení a porozumět tak vzorcům přirozeného chování, případně i komunikaci mezi jedinci. Výše zmíněné vychází z instinktů divokých koní v přirozeném prostředí, což je v práci podrobně vysvětleno. Trenérovi případně terapeutovi může tato znalost pomoci odhadnout reakci koně při výcviku nebo následné hiporehabilitaci.

Klíčová slova: kůň, pacient, trenér, hiporehabilitace, přirozená reakce, vnímavost

Communication and sensory possibilities of horses in training and hippo - rehabilitation

Summary

Usage of horse as a labour instrument is now nearly vanished. On the other hand, horse began to find it's use in sports and recreation. Recently, horses are important part of therapy of patients with physical or psychical problems. This leads to positive results, which were until recently refused by both experts and public. The knowledge of horses' behavior in various situations is needed not only to achieve better results in treatment, but also to prevent bad experience of rider, patient and especially the horse itself.

Horses senses are very similar to the human's, but their reactions are significantly distinct. One of the main findings is, that these animals have monocular sight which results in reaction on many subjects that humans are even unaware of. New researchs shows, that thanks to irregular division of optic nerves in both of the brain hemispheres, horse will probably react to subjects visible by left eye, even though it should be familiar with them as they were in the right eye's sights seconds before. In case of perception of the sound waves, horse has very good abilities. Thanks to it's natural way of life and constant need to escape from predators, horse hears even minor sounds from the great distances, which may be unexpected for most people.

Last but not the least, the importance of temperament and character must be stressed. Temperament is inborn and can not be changed, so it must be used properly. On the other hand, character reflects proper approach to the animal, which results in it's reliability and willingness to learn and to serve therapeutically. These findings are discussed in the last chapter of the thesis, „Welfare“. The impacts of stabling on psychical aspects of horse are included in the chapter.

The major part pf the work is dedicated to cognitive functions of horse, ethology and the level of training. For rightfully led training, it is important to know the way of thinking of the animal and to understand it's behavior and communication between individuals. These aspects have origin in the instincts of wild horses in their natural environment, which is discussed by the thesis. This knowledge can serve well to asses reaction of the horse during the training and consecutive hiporehabilitation.

Keywords: horse, patient, trainer, hippo – rehabilitation, natural reaction, sensitivty

Obsah

1	Úvod	1
2	Cíl práce.....	2
3	Literární řešerše.....	3
3.1	Základní smysly.....	3
3.1.1	Zrak	3
3.1.2	Sluch	5
3.1.3	Čich.....	6
3.1.4	Hmat.....	7
3.1.5	Hypersenzibilita	8
3.2	Temperament.....	8
3.3	Charakter.....	9
3.3.1	Emoce	10
3.4	Kognitivní funkce	11
3.4.1	Vyšší nervová činnost	11
3.4.2	Inteligence.....	12
3.4.3	Paměť.....	13
3.4.4	Strach	14
3.4.5	Schopnost učení	14
3.4.6	Pozornost	15
3.5	Stupnice vzdělání koně	16
3.5.1	Takt	16
3.5.2	Uvolnění.....	17
3.5.3	Přilnutí	17
3.5.4	Kmih	17
3.5.5	Narovnání.....	18
3.5.6	Shromáždění	18
3.6	Instinkt	19
3.6.1	Intuice	20
3.6.2	Stádový pud	21
3.6.3	Hiearchie stáda.....	21
3.6.4	Pud sebezáchovy.....	22
3.7	Etologie.....	22
3.7.1	Sociální chování.....	22
3.7.2	Komunikace	24
3.7.3	Sexuální chování.....	25
3.7.4	Mateřské chování.....	26
3.7.5	Komfortní chování.....	26

3.8	Věk koně a jeho působení na výcvik.....	27
3.9	Welfare	28
3.9.1	Ustájení	28
3.9.2	Vliv lidí	29
4	Závěr.....	30
5	Bibliografie	31

1 Úvod

Většina dětí vidí zvířata jako plyšové roztomilé hračky, od kterých neočekávají žádné nebezpečí. Podobné reakce lze očekávat u lidí s mentálním postižením. Naopak u pacientů s tělesným handicapem se může vyskytnout oprávněný strach. Ve všech případech je důležitá bezpečnost člověka i zvířete, což by si měl každý uvědomit. Jelikož se pacienti během terapie střídají, terapeut může jen velice těžko odhadnout reakci pacienta. Na druhou stranu, schopnost očekávat reakce zvířete je žádoucí, ne-li nutná. Každý terapeut, případně trenér, v oblasti kterékoli zooterapie by měl kooterapeuta znát, aby snáze zamezil zbytečným újmám na tělesném i duševním zdraví pacienta nebo zvířete. Zvláště hiporehabilitace, která probíhá na hřbetě koně je velmi nebezpečná. Pro kteréhokoli pacienta může mít pád ze zvířete trvalé následky, ať už fyzické nebo psychické. K odhadnutí reakce koně je důležité znát jeho přirozené instinkty, smyslové vnímání, řeč těla a mnoho dalších. Každý terapeut musí respektovat, že i kůň má své potřeby. Má právo mít strach, nechut' do práce, případně být pouze v nevhodném psychickém rozpoložení. Na terapeutovi je, aby každou podobnou emoci na zvířeti poznal a včas zakročil. Díky tomu může zabránit zbytečnému úrazu nebo špatné zkušenosti ze strany pacienta, terapeuta a především zvířete.

Práce by měla přispět k prohloubení znalostí ohledně chování koní a využít je při práci nejen v hiporehabilitaci, ale také v ostatních hipologických činnostech. Dále je účelem práce pochopit a vysvětlit některé reakce těchto zvířat, což by dále mělo vézt k eliminaci nebezpečných situací.

2 Cíl práce

Cílem bakalářské práce na téma „Komunikační a smyslové možnosti koně při výcviku a hiporehabilitaci“ je porovnat názory na přirozené reakce koní. Nalézt smyslové zdroje a příčiny jednání koní. Práce by chtěla poskytnout ucelený materiál týkající se chování koní v souvislosti s jejich smyslovým vnímáním a jejich využití při výcviku, tréninku a při samotné komunikaci s člověkem. Tato komunikace musí být o to jasnější a bezpečnější, pokud se v blízkosti koní pohybují lidé s tělesným či mentálním handicapem. Takové situace nastávají právě při využívání koní při hipoterapii a hiporehabilitaci, a proto je při těchto způsobech využití znalost zákonitostí chování koní ještě důležitější.

3 Literární rešerše

3.1 Základní smysly

3.1.1 Zrak

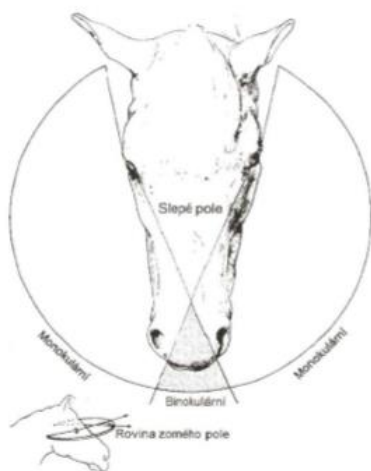
V poměru k velikosti těla má kůň největší oko ze všech suchozemských savců (Widdicombe, 2009). Podle Blake (2011) se jejich zrak od našeho příliš neliší, proto není důvod se domnívat, že jejich schopnost rozeznávat předměty je jiná. Naopak podle Robertsa (2016) vidí s padesáti procentním zvětšením.

Widdicombe (2009) se domnívá, že kůň raději vnímá nový předmět levým okem, z důvodu únikové pravé strany. A následně je vizuální informace v mozku převedena z jedné strany na druhou. Jiná teorie tvrdí, že dává přednost jedné straně jako je u člověka pravák nebo levák.

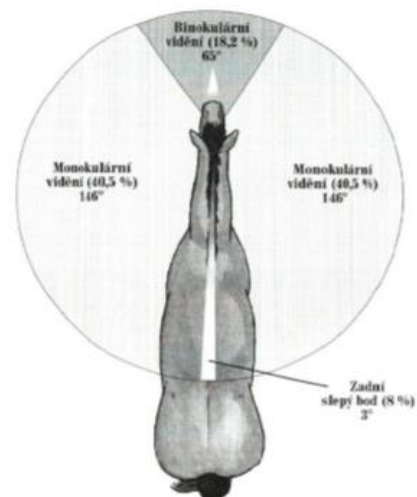
3.1.1.1 Umístění očí a zorné pole

V přirozeném prostředí mají býložravci nejméně 16 hodin denně hlavu skloněnou u pastvy. I při této pozici pozorují široké spektrum, aniž by pohnuly hlavou nebo tělem (McBane, & Douglas-Cooper, 2008). Dušek (2011) uvádí, že patří mezi zvířata, která nemusí přesně odhadovat vzdálenost. Proto jsou jejich oči uloženy po stranách hlavy a zachycují tak značné zorné pole, více než 300° (Dušek, 2011), přesněji 360°. Menší část pohybující se okolo 60° vnímají oběma očima (Roberts, 2016) tzv. binokulárním viděním (McBane, & Douglas-Cooper, 2008), neboli viděním plastickým (Dušek, 2011). Pohled vpřed, slouží hlavně k odhadu vzdálenosti (McBane, & Douglas-Cooper, 2008), hloubce, šířce a rychlosti přibližujícího se tvora (Widdicombe, 2009). Zbylých 285° zorného pole vnímají každým okem zvlášť. Lze soudit, že mohou sledovat dva děje současně. Jedním okem bohužel nedokáží rozpoznat hloubkovou ostrost. Proto se často stává, že přeskakují stíny, které vidí jako díry (Roberts, 2016).

Koňský zrak má i jednu nevýhodu. Má dvě slepá místa. Jedno se nachází hned za ním v úhlu 5° a druhé pod nosem a na jeho čele až do vzdálenosti 2 metry před ním (Roberts, 2016). Widdicombe (2009) uvádí 1 metr.



Obr. 1 Zorné pole koně (Reece, 2003)



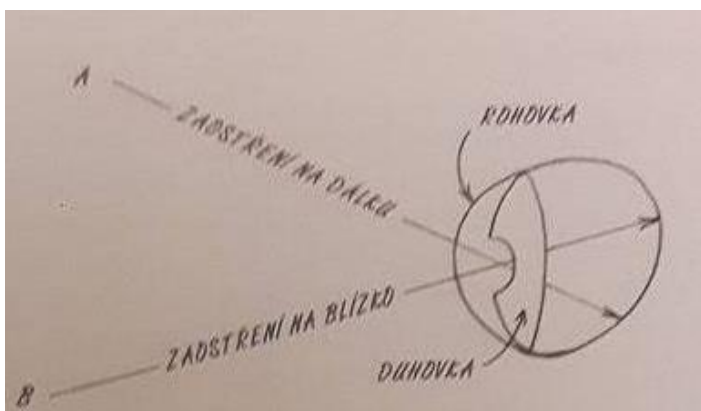
Obr. 2 Panoramatické vidění koně (Roberts, 2016)

3.1.1.2 Akomodace

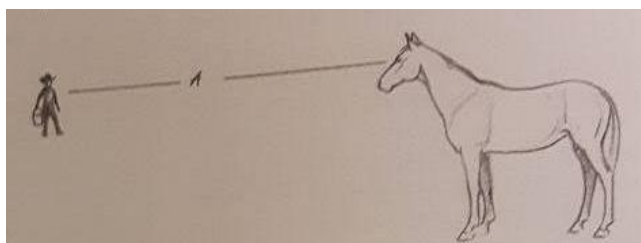
Schopnost zaostření je u koní obtížnější. Velmi často lze vidět, že při zaměření na předmět dělají pro člověka nepochopitelné pohyby hlavou. Sklonění hlavy směrem dolů používají při zaostření na objekt přímo před nimi, naopak vztyčení hlavy při pohledu do dálky (Marvan, & Hampl, 2011), kterou následně vidí lépe než člověk (Widdicombe, 2009). Vše je založené na lomu světla v oku. Dušek (2011) tvrdí, že tento lom je jiný na okraji rohovky než ve středu. Díky tomu může kůň vidět i malé předměty dostatečně ostře. Roberts (2016) uvádí, že pokud světlo projde zornicí a dopadne na horní část sítnice může zaostřit na blízko, pokud na dolní, zaostří na dálku. Podle McBane (2008), je důležité, aby paprsky procházely přímo neroztažitelnou čočkou. Díky tomu dopadly do středu sítnice, kde následně vzniká nejostřejší obraz. Widdicombe (2009), poukazuje na fakt, že světlo odražené od předmětu musí projít „zrakovým proužkem“ a díky tomu ho kůň vidí ostřeji. Reece (2011) uvádí tzv. rampovou sítnici. Oční koule je uzpůsobena tak, že vzdálené předměty se při správné vzdálenosti promítají hned za čočkou a díky tomu je ohnisková vzdálenost vyhovující. Naopak blízké předměty jsou zaostřeny do bodu nad čočkou a tím je vykompenzována jejich krátká vzdálenost.

Podle výše zmíněných tvrzení lze tvrdit, že oko koně zachytí více světelných paprsků než oko lidské, proto vidí ve tmě lépe než člověk. Je to způsobené hlavně tím, že má většinu bulvy pokrytou pokožkou, tudíž bělmem neprochází skoro žádné světlo (Roberts, 2016).

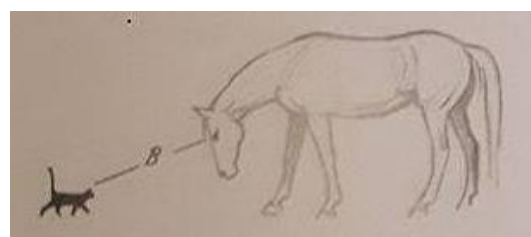
Jejich zrakový systém je přizpůsobený na postupně se měnící světlo, které je typické v přirozeném prostředí. Proto při přechodu z umělého světla do tmy a naopak, mají problémy se rychle adaptovat. (Widdicombe, 2009).



Obr. 3 Znárodnění zaostření (Roberts, 2016)



Obr. 4 Zaostření na dálku
(Roberts, 2016)



Obr. 5 Zaostření na blízko
(Roberts, 2016)

3.1.1.3 Rozeznání barev

Pro koně nejsou barvy příliš důležité. Je pro ně podstatné rozeznat spíše pohyb predátora než barvu jeho srsti, která se během roku může neustále měnit (Widdicombe, 2009). Ale i přesto mají bichromatické vidění a rozeznávají široké spektrum barev. Tato část je složena ze světločinných buněk. Přesněji pro černobílé vidění slouží tyčinky a pro barevné vidění čípky. Díky těmto buňkám je světlo přeměněno na impuls (Reece, 2011). Dušek (2011) tvrdí, že kůň rozeznává barvy jako je šedá, růžová, zelená, žlutá, modrá a bílá. Nerozezná červenou od černé. Naopak McBane (2008) uvádí, že modrou a fialovou nevidí.

3.1.2 Sluch

Uši koní se mohou otáčet v rozsahu 180°, proto mohou přesně určit odkud zvuky přicházejí. Každé ucho se může natáčet nezávisle na druhém, takže může vnímat dva směry současně (Widdicombe, 2009). Díky pohyblivosti ušních boltců, které může paralelně nastavit

jak dopředu, tak dozadu se zvyšuje citlivost zvukového příjmu a slyší šelesty, které člověk nevnímá (Dušek, 2011). Zevní ucho slouží k zachycení a vedení zvukových vln. Důležitý je pro něj úzký a vzpřímený ušní boltec, který díky uchohybným svalům můžou natáčet podle potřeby a tím zachytit co nejvíce zvuků. Zvuk dále putuje zevním zvukovodem do bubínku. Následné chvění sluchových kůstek rozkmitá spodinovou blanku a vznikne nervový vzruch (Marvan, & Hampl, 2011).

Podle Heffnera (2002) je frekvenční rozsah koní přibližně mezi 45 Hz do 35 kHz. Z jejich audiogramu je vidět, že nejlépe slyší zvuky v rozmezí 0,5-16 kHz, proto má schopnost vnímat širší spektrum vysokofrekvenčních tónů jako například pištění netopíra. Také dokáže vnímat ultrazvuky nebo infrazvuky. Vzhledem k tomu, že během evoluce se naučili přiřazovat vysoké frekvence plížícím se predátorům, je dost pravděpodobné, že se jich budou lekat (McBane, & Douglas-Cooper, 2008). Tomu napovídá fakt, že jsou často při větším větru více nervózní. Vítr zvuky zkresluje a pro koně jsou poté silnější, slyšitelnější a lze je špatně identifikovat (Widdicombe, 2009). Hlubší tóny rozeznávají jako vibrace, ale neslyší je tak dobře jako lidi (Widdicombe, 2009). McBane (2008) tvrdí, že při rozpoznání neznámého zvuku se automaticky neplaší, ale zapamatují si ho na základě pocitů kladně nebo záporně. Dále tvrdí, že rozliší zvuky a rytmy chůze a díky tomu bezpečně pozná svého ošetřovatele. Dokáží i rozlišit zvuk motoru auta majitele a spojí si ho se vzhledem osoby, často mnohem dříve než stájníci (McBane, 2008).

Koně nechápou význam slova, protože nemají druhou signální soustavu (Dušek, 2011). Naopak jsou velmi vnímaví k atmosféře a rozlišují příjemný klidný tón oproti tónu ostrému a rozčilenému, proto je důležité aby člověk povely vydával stejným způsobem a koně tak nezmátl (McBane, & Douglas-Cooper, 2008). Oni osobně zvuky příliš nevyužívají, upozornili by na sebe predátora. Z výše zmíněného důvodu je nedomestikovaní jedinci využívají pouze při lokalizaci (Roberts, 2016).

3.1.3 Čich

Pachy přetrvávají dlouhou dobu, proto je čich pro koně jeden z nejdůležitějších smyslů. Pomáhá jim vycítit predátora, během bezvětří do 200 metrů a při příznivém větru až 1 kilometr (Widdicombe, 2009). Také patří mezi důležité komunikační prostředky, napovídá tomu fakt, že kůň neznámé předměty očichá, a následně je akceptuje či nikoli (Dušek, 2011). Každý, kdo přichází do styku s koněm, by měl být trpělivý a nechat mu očichat jak okolí, tak

sebe jako neznámou osobu, protože tak se s ním nejlépe seznámí (Kapitzke, 2008). Čich velmi dobře využívají i v komunikaci ve větším společenství. Pokud se koně seznamují, navzájem na sebe dýchají a tak poznají kde a s kým ten druhý byl, případně do jakého stáda patří (Widdicombe, 2009). Každé stádo má svůj specifický pach, pokud je přítomen kůň, který do stáda nepatří, je velmi rychle rozpoznán (Feh, 2005). Klisny poznávají svá hříbata (Bird et Parelli, 2010) a hřebci říjející klisny. Nazýváme to tzv. flémování, které pomáhá dostat látku k Jacobsonovu orgánu a následně do mozku (Kapitzke, 2008).

Předpokládá se, že pach trusu i moče je pro ně důležitým orientačním prostředkem (Dušek, 2011), díky kterému poznají, které koně se v oblasti nachází. Aby hřebec označil své území, pokryje cizí trus svým (Hill, 2011).



Obr. 6 Flémování (Hermsen, 1998)

3.1.4 Hmat

Kůže je sídlem kožního smyslu, díky kterému zvířata komunikují s okolím. Velmi dobře jim pomáhá se orientovat v prostoru, k čemuž slouží hmatové chlupy na horním a dolním pysku, kolem nozder a očí (Marvan, & Hampl, 2011). Obsahuje mnoho nervových zakončení a je velice citlivá ve slabinách, mezi zadními nohama a v místě podbřišníku (Widdicombe, 2009). Vnímavost dotyku je u těchto zvířat velmi vysoká. Poznají dosednutí mouchy na kůži (Dušek, 2011), ale i slabé vibrace země. Tyto vibrace jsou přenášeny přes kopytní stěnu, chodidlo, střelku a kosti končetin až na lebku, kde zareaguje vnitřní a střední ucho. Díky tomu dokáží poznat pohyb jiných zvířat, případně lidí (Bird, & Parelli, 2010). Díky kopytům rozeznávají i tvrdost půdy. Dokáží poznat bažinu ještě než do ní vstoupí (Hill,

2011). Mezi nejcitlivějšími místy je rohovka očí, slabin, uší a pysky. Pysky mají na jednom centimetru čtverečním více nervových zakončení než lidský prst (Widdicombe, 2009). Díky této citlivosti používá spousta lidí jako fixátor zvířete nosní skřípec neboli fajfku (Dušek, 2011).

3.1.5 Hypersenzibilita

Již Goethe tvrdil: „Člověk a zvíře se natolik prolnou, že se dá těžko říci, kdo koho ovlivňuje“. Proto je velmi důležité, aby mezi člověkem a koněm byla vazba důvěry. Díky tomu se uspíší tvorba podmíněných reflexů. Toho můžeme docílit kontaktem již se hříbaty (Dušek, 2011). Vše je založeno na faktu, že jedna emoce podporuje druhou. Uvolnění člověka dokáže koně uklidnit a naopak. Je možné, že kontakt velmi klidného koně s nervózním člověkem, může být pro koně stresující a následně negativně změnit jeho psychické rozpoložení (Blake, 2011). Opačná verze lze velmi výhodně využít v oblasti terapie (Hollý et Hornáček, 2005). Pokud je jezdec, ošetřovatel nebo pacient častěji nervózní, je vhodné vybrat klidného, vyrovnaného a ne příliš citlivého koně, který se méně nechá ovlivnit psychikou člověka (Beran, 2009). Rozrušený a nervózní kůň je pro účely tréninku nebo hipoterapie nežádoucí, proto je důležité ke koni chodit s rozvahou a klidem (Blake, 2011).

Špatně reagují na trhavé pohyby člověka, připomínají mu útěkovou reakci jiných koní. Pokud se nepatrný předmět v prostředí posune nebo naopak přibude nový, napovídá to, že se tam schovává predátor (Widdicombe, 2009).

3.2 Temperament

Jirásková (2004) tvrdí, že temperament je nervová složka konstituce. Kapitzke (2008) píše, že se jedná o vrozenou vlastnost. A Dušek (2011) uvádí termín, jako stupeň dráždivosti nervové soustavy, jehož nervová složka konstituce se v ní velmi promítá. Odráží se na výkonosti koně, protože je reakcí na různé podmínky (Dušek, 2011). Základem je činnost žláz s vnitřní sekrecí, zvláště štítná žláza (Reece, 2011). Velký vliv mají i duševní děje, které jsou podmíněné bystrosti smyslů. Jak již bylo zmíněno, smysly jsou na vyšší úrovni než u ostatních druhů zvířat chovaných pouze stájově. V neposlední řadě závisí i na plemeni, věku a pohlaví (Dušek, 2011).

Koně mohou mít jiný temperament, který se dá rozlišit i podle plemen (Hermsen, 1998). Braun (2005) rozděluje koně na chladnokrevné a krevnaté, zatímco Kapitzke (2008) rozděluje temperament na živý, který je odvozen od ohnivého nebo předrážděného typu. Dále je typ

klidný, který Maršálek (2008) spojuje s mohutnější stavbou těla. Tento typ je vhodný pro začátečníky ve výuce (Kapitzke, 2008), případně pro hiporehabilitace (Hollý et Hornáček, 2005). Jako třetí typ je flegmatický temperament, který může přecházet až v apatický typ Kapitzke, 2008). Jirásková (2004) uvádí stejný temperament jako u lidí, flegmatik, sangvinik, melancholik a cholerik. Stabilní výkony a snášení velké zátěže přikládá k sangvinikovi a flegmatikovi. Hillová (2011) temperament rozděluje na tvrdohlavý, nervózní, pozorný a agresivní. Podle Duška (2011) rozlišujeme několik druhů temperamentu. A to živý, flegmatický a netečný. Živý se dále dělí na ohnivý, vyskytující se u arabských koní nebo na nervózní, který mají často anglický plnokrevníci. Poslední netečný neboli apatický temperament se nejčastěji vyskytuje u plemen jako je český teplokrevník nebo u plemen raných (Dušek, 2011). V závislosti na hiporehabilitaci se vyžaduje temperament klidnější (Hollý et Hornáček, 2005).

Visser (2001) vytvořil pokus, který se týkal temperamentu a jeho proměnlivosti u mladých koní. Testování byli v 9, 10, 20 a 22 měsíci. Z hlediska plemene se jednalo o holandské teplokrevníky. Pokus byl založen na reakci na deštník a vedení vodičem po dřevěné lávce. Díky testu se mělo dokázat, že se chování koní během života mění. Přesněji se jednalo o lekavost, přizpůsobivost, citlivost a ochota ke spolupráci. Výsledky rozdělili vlastnosti do několika skupin. U většiny vlastností bylo dokázáno, že se nemění. Lekavost byla konzistentní a trpělivost byla v určitých měsících jiná.

3.3 Charakter

Povaha koně se liší více než fyzický vzhled. Touha být lepší než ostatní, samozřejmě pochází od původních koní (Blake, 2011). Jde o vrozenou vlastnost silně ovlivnitelnou člověkem (Jiskrová, 2004). Dobeš (1997) uvádí, že charakter koně závisí na původu a zacházení s ním během odchovu. A Maršálek (2008) poukazuje na fakt, že charakter koně může být i vrozený. Blake (2011) vysvětluje na příkladu: přirozeně ten největší, nejrychlejší, nejsilnější a nejdominantnější jedinec má přístup k nejlepší pastvě a tím i lepší prostředky pro útěk před predátorem. S výše zmiňovaným je spojen obdiv u sexuálního partnera a s tím i související produkce potomků. Tyto priority platí bez rozdílu u hřebců i u klisen. Pokud mu člověk dovolí rozvíjet osobnost, jeho charakter se změní (Blake, 2011). Charakter posuzujeme podle stupně podrobení se vůli člověka. Uvádí se pouze dvě alternativy: dobrý nebo špatný, ovšem s možností dalšího rozlišení. Je dědičně podmíněn, ale daleko víc ho ovlivňují vnější podmínky a výše zmíněný temperament (Dušek, 2011).

Dobrym indikátorem je postavení ve stáde. Dominantní, nezávislý, neústupný a zlý kůň je na vrcholu sociální skupiny, zatímco líný a neprůbojný je dole. I přesto každý z nich potřebuje uznání a přijetí od ostatních členů stáda, samozřejmě i od člověka. Zároveň musí být sám se sebou spokojený. Kůň, který má o sobě dobré mínění, je v hierarchii na vyšší příčce. Zároveň pokud si věří ohledně svých schopností, snaží se ze všech sil dosáhnout skvělého výsledku. Zatímco jedinci s nízkým sebevědomím dělají minimum, které jim zajistí vyhnutí trestu (Blake, 2011). Pocit vyššího postavení může kůň dosáhnout i na základě dobře vykonané práce. Pokud má kůň pocit, že je důležitou součástí hiporehabilitačního týmu a jeho činnost má smysl, zmenšuje se možnost výskytu syndromu vyhoření a celková psychika koně se zlepšuje (Hermannová et al., 2014).

V roce 2001 vyšla publikace, ve které byl uveden pokus s 68 koňmi. Ošetřovatelé koní vyplňovali dotazník, kde měli zhodnotit chování koní na stupnici od 1 do 5. Pokus byl prováděn v jízdárně pomocí dvou nafukovacích míčů. Chování bylo nahráno a zároveň byla měřena i tepová frekvence. Pokus ukázal, že koně označené jako úzkostné se předmětů báli, což se projevilo nervozitou a častým kálením. U druhého typu byli koně zvědaví a s novým předmětem se po chvíli seznamovali. Z výzkumu vyplynulo, že hodnocení charakteru koní ošetřovateli, odpovídalo reakcím koní se zkušeností s míčem (Momozawa, 2001).

3.3.1 Emoce

Kůň může být stejně jako člověk šťastný nebo v depresi, zároveň může být i naštvaný nebo může mít strach. Podobně jako člověk je ovlivněn velkým množstvím zážitků, proto je velmi důležité, aby člověk každou změnu emoce poznal a následně počítal se změnou chování (Blake, 2011). Výše zmíněná kontrola kooterapeuta často zabrání zbytečným úrazům a špatným zkušenostem ze strany pacienta, terapeuta a hlavně zvířete (Hollý et Hornáček, 2005). Velký vliv na jeho náladu má samozřejmě člověk. Osoba v kontaktu s koněm musí být emocionálně vyrovnaná (Beran, 2009). Roberts (2016) upozorňuje, že člověk, ve kterém momentálně převládá vztek nebo strach, by měl práci s koněm do doby sebeuklidnění přerušit. Dále uvádí, že je vhodné mít pod kontrolou vlastní pulz (Roberts, 2016). Kůň je také velmi ovlivnitelný fyzickými, psychickými a metodickými nároky kladenými ze strany pacientů (Hollý et Hornáček, 2005). Jednoduše rozluštitelní, neklidní a nervózní lidé, kteří neudrží jednu myšlenku a i stejně tak svou náladu, by neměli pracovat s koňmi. Je nutností vyzářovat klid a jistotu, aby kůň člověku naprosto důvěřoval (Beran, 2009). Podstatnou

součástí je klidná práce a klid ze strany trenéra, (Roberts, 2016) terapeuta, pacienta (Hollý et Hornáček, 2005) a následně i koně (Roberts, 2016).

3.4 Kognitivní funkce

Jednou ze tří podmínek k učení koně je neuropsychická připravenost, neboli připravenost nervové soustavy přijímat podněty a řádně je zpracovat (Hollý et Hornáček, 2005). Ganong (2005) uvádí, že jednou ze shodných vlastností mezi člověkem a koněm je změna či ovlivnění chování na základě zkušenosti. Roberts (2016) uvádí na příkladu vtiskávání, což je nejúčinnější a nejvýraznější již první hodinu po narození hříběte. Uvádí se i možnost, začít s vtiskáváním ještě předtím, než hříbě vyjde z klisny celé. Díky tomu ho lze přivyknout na doteky podbřišníku pomocí měkkého provazu nebo stuhy (Roberts, 2016). Pokud není bráno v úvahu traumatické učení, musí být mozek v jisté pohotovosti pro přijímání poznatků. Základní podmínkou psychické připravenosti je bdělost. Žádný živočich se nemůže učit, když spí. K tomu aby byl mozek bdělý, potřebuje přísun neutrálních podnětů. Nejlépe kůň vnímá tehdy, kdy má sice dostatek podnětů, ale nejsou mezi nimi podněty nové. Vhodné je známé prostředí, s výskytem neustálého afluxu známých podnětů, které svoji specifickou aferentací přes retikulární ascendentní systém udržuje mozek ve stavu bdělosti. Jiný přísun známých podnětů (které nemají signální význam) je tedy pro bdělost centrální nervové soustavy nevyhnutelný. Na druhé straně, pokud mají přicházející podněty signální význam, učení ruší (Hollý et Hornáček, 2005).

3.4.1 Vyšší nervová činnost

Vyšší nervovou činností se rozumí složitý soubor reflexních pochodů, získaných převážně v průběhu individuálního vývoje jedince, jimiž je zajišťováno jeho adaptivní chování, tj. přizpůsobování měnícím se vnějším podmínkám. Činnost organismu koordinuje nervová soustava, která pracuje automaticky. Příkazy k orgánům a zpět vysílá systém nervových drah. Je důležitá při výkonosti i chování koní a systematickosti výkonnostních požadavků při výcviku (Dušek, 2011).

Základní funkční jednotkou je podmíněný reflex. Obvykle se jedná o dočasný impulz vytvořený na základě nepodmíněných reflexů. Umožňuje udržet jednotu organismu s vnějším prostředím. Jedná se například o naučení určitých povelů. Nepodmíněný reflex má vztah k základním projevům života, jednoduché a složité. Představují přímé odpovědi na podněty, aniž by s podmětem byla spojována podmínka. Většinou jsou hlavně obranného charakteru

(Dušek, 2011). Velmi záleží na pořadí, nejdříve povelu a následně reflexu. Jako příklad lze použít působení ostruhy. Jezdec žádá, aby kůň ustoupil na jemné zatlačení holení. Když neustupuje, použije ostruhu, kterou zatlačí koni na bok a tím ho přinutí ustoupit. Tlak holeně je signálem (podmíněný podnět) a zatlačení ostruhou je donucení (nepodmíněný podnět). Pokud bude použito výše zmíněné pořadí, tak jakmile kůň ucítí jemný tlak holeně, ustoupí, aby se vyhnul nadcházející bolesti způsobené ostruhou. Vznikne tak podmíněný reflex, podmíněné spojení mezi zatlačením holení a zatlačením ostruhy. Zjemňuje se komunikace s koněm, který se stává na holeně citlivější (Hollý et Hornáček, 2005). Každý kůň je individualita a má nárok na vlastní názor (Bořánek, 2008). Důležité je snižování strachu z neznámého prostoru, které je velmi časté u koní migrující při závodech apod. ze stáje do stáje (Dušek, 2011). Naopak Blake (2011) uvádí, že kůň má potřebu změny a vyhledávání něčeho nového. Pokud mu to není umožněno, začínají se někteří jedinci nudit. Vyskytují se i případy, kdy se bojí a díky tomu získávají pozornost člověka.

3.4.2 Intelligence

Centrem intelligence, neboli rozumu, je velký mozek (Dušek, 2011). U domestikovaných zvířat je mozek o 20-30% menší než u divoce žijících (Marvan & Hampl, 2011).

U koně je slovo intelligence nevhodné označení (Kapitzke, 2008), protože jejich chování je vrozené a vyvinuté v době divokého života (Marvan et Hampl, 2011). Duerst (1922) uvádí, že kůň je považován za zvíře senzomotorické síly, které inteligenci potlačuje a díky tomu jeho chování ztrácí logiku. Má skvělou paměť a velmi dlouho si pamatuje špatné i dobré zkušenosti (Marvan et Hampl, 2011). Reagují na své okolí a jsou schopni vědomého uvažování (Roberts, 2016). Hollý (2005) upozorňuje, že je vhodné nechat koně si důkladně prohlédnout pro něj stresové situace samostatně a následně mu dát možnost samovyřešení. Z hlediska bezpečnosti by měl být tento kontext využit i v oblasti hiporehabilitace. Roberts (2016) tvrdí, koně jsou bezelstní zvířata, kterým chybí sobeckost a hamižnost.

V přírodě je pro koně důležité se rychle přizpůsobit podmínkám, proto se dokáží při správném výcviku velmi rychle učit. Učí se na základě spojování vjemů. Pokud si kůň spojí úkol s něčím kladným udělá ho příště raději než naopak (McBane, & Douglas-Cooper, 2008).

3.4.3 Paměť

V paměti koně často utkví i místo, kde se setkal s negativní zkušeností. Může mu připomenout chvíli, kdy mu bylo ublíženo. Následně vzniká problém, kdy je možnost, že je nebezpečný, i když to nemá v úmyslu (Roberts, 2016). Totéž platí i v případě stresujících situacích, které si spojí s jinou, pro nás třeba z nepochopitelného důvodu (Blake, 2011). Proto je nutné se vyhnout jakýmkoli konfliktům mezi koněm a člověkem (Beran, 2009). Špatné i dobré zkušenosti sbírá již od narození. Už v době hříběte musí člověk dbát na klidnou práci a následně normální hladinu adrenalinu v krvi hříběte. Veškeré pohyby člověka musí být klidné, tiché, systematické, a synchronizované. Aby všechna zkušenost byla kladná, je důležité pracovat s hříbětem pouze dokud ochotně spolupracuje s požadavky na jeho pohyb (Roberts, 2016). Základem je vybudování důvěry a potěšení kontaktu a ne znervóznění nebo znechucení koně (Beran, 2009). Často se stává, že se následně naučí určitou reakci, kterou použije i v době kdy to nečekáme. Například, pokud má špatnou zkušenost s mužem, může perfektně pracovat se ženou, která u něj ani nemusí vzbuzovat respekt, zatímco zkušeného muže nemusí, v lepším případě vůbec poslouchat (Blake, 2011). Pokud se seznamuje s cizím předmětem potřebuje na to dostatek času, který si sám určí, aby mohl shromážděné informace zpracovat (Roberts, 2016).

Rozeznáváme paměť explicitní (deklarativní, rozpoznávací), která je obrazem poznané skutečnosti a paměť implicitní (nedeklarativní, reflexní), která zahrnuje návyky a zručnost. Explicitní paměť dále rozdělujeme na dlouhodobou a krátkodobou. Krátkodobou, případně pracovní, lze jednoduše narušit špatnou zkušeností, případně chemickými látkami, naopak u dlouhodobé stopy to není až tak jednoduché. Implicitní paměť zahrnuje návyky a zručnost, která se po osvojení zautomatizují a stávají se nevědomými. Implicitní paměť využíváme při neasociativním (základem je paměť) a asociativním (vztah mezi dvěma podněty) učením (Ganong, 2005). Bořánek (2006) tvrdí, že u dlouhodobé paměti často dochází ke zmatení urychleným jednáním v kombinaci s negativními pocity lidí a fyzickou bolestí způsobenou například ostruhami nebo bičem. Z dlouhodobé perspektivy může způsobit výše zmíněné trauma u koně strach a následně zoufalé reakce. Kůň, který má špatnou zkušenost, velmi špatně uvěří, že mu nikdo nechce ublížit. Následně se skrývá za své obranné mechanismy. Hill (2011) uvádí, že naučené zkušenosti zřídka kdy zapomínají. Naopak si je pamatují se znepokojivou přesností. Následně záleží zda jde o pozitivní či negativní zkušenost.

3.4.4 Strach

Neboli emociální rys u místa, případně situace, kde se stala nějaká újma, většinou fyzického charakteru (Dušek, 2011). V psychologii koně může člověk pouze odvodit koňské motivy z jeho reálných reakcí. Zároveň jedna emoce přechází v druhou (strach ve vzrušení a naopak), což je vždy velmi spontánní a vytvářené nevědomky (Blake, 2011). Z čehož vyplývá, že plašení a následně útěk je přirozený jev (Roberts, 2016). Pro většinu lidí je leknutí nečekané, protože se projevuje při neznámých podmínkách. Například skočí před šustícím papírem do příkopu, i přesto že ví, že se může zranit (Dušek, 2011). Přesto je nutné zachovat neustálou možnost volby (Roberts, 2016). Při zklidňování nevladatelného a vyděšeného koně, by měl člověk odměnit každý nový požadavek a následně ho využít při dalších úkolech, aby měl situaci spojenou s pozitivní vazbou (Blake, 2005). Dále musí člověka vnímat jako svého důvěryhodného partnera. Velmi vhodný je příklad koně, zařazeného do hiporehabilitačního týmu (Hollý et Hornáček, 2005). Velmi pozitivně může pomoci vědomí života bez přítomnosti násilí (Roberts, 2016). Je časté, že většina věcí, kterých se kůň nyní bojí, se dříve vůbec nebál. Což vzniká na základě špatné zkušenosti během života, pravděpodobně pomocí člověka (Blake, 2011). Roberts tvrdí, že se i naskýtá možnost, překonat strach na základě důvěry mezi člověkem a koněm. Jedná se o proces, který nikdy nekončí a může být jednoduše porušen (Roberts, 2016). Základem je, aby kůň neměl špatné zkušenosti s činnostmi, které souvisí s hiporehabilitací. Jedním z hlavních požadavků pro správného hiporehabilitačního koně je klid u rampy, adaptace a habituace na rušivé vlivy okolí nebo ze strany pacienta (Hollý et Hornáček, 2005).

Úroveň posuzujeme podle uměle vyvolaných fyzických změn (Dušek, 2011). Marvan uvádí, že jde o zvýšení tepové a dechové frekvence, zvýšení nervové činnosti a následně stažení svalů. Samozřejmě je zde i souvislost s nadměrnou produkcí hormonů (Marvan et Hampl, 2011).

I přes výše zmíněné informace, mají koně neustále potřebu podstupovat rizika. Hlavním důvodem je zvědavost. Pokud je člověk zbaví objektů zájmu a vzrušení, bude kůň následně vymýšlet věci, kterých se může bát, aby naplnil výše zmiňovanou potřebu (Blake, 2011).

3.4.5 Schopnost učení

Je jedno, pro jaký způsob ježdění se člověk rozhodne, ale vždy by měl dbát na vzdělání svěřeného koně. Uvádí se, že správně vzdělaný kůň poskytuje více radosti

(Schöffmann, 2006). Při tréninku do sportu (Widdicombe, 2009) nebo jakékoli rehabilitace (Hollý et Hornáček, 2005) je nutné spojení vysoké úrovně výkonosti s úrovní radosti. Velmi záleží, jak koni práci ukážeme (Widdicombe, 2009). Vzhledem k tomu, že není možné napojení mezi člověkem a koněm bez důvěry, musí být zařazeno vytvoření partnerského vztahu, na kterém lze komunikaci stavět (Roberts, 2016). Také je důležité provádět krátké a časté reprízy proložené oddechem (Hollý et Hornáček, 2005). Hermanová (2014) uvádí, že u hiporehabilitačních koní je vhodný delší odpočinek na pastvinách například v době letních prázdnin (Hermannová et al., 2014). Pro návyk je důležité pravidelné opakování dané činnosti. Základem tréninku je cyklické stupňování nároků, aby se mohla požadavkům přizpůsobit tělesná stavba koně, jeho fyziologické funkce a psychika (Hollý et Hornáček, 2005). Widdicombe (2009) tvrdí, že můžeme použít negativní cíl, u kterého se jedinec pouze vyhýbá fyzickému trestu a bolesti, což může vyvolat strach. Nebo pozitivní cíl na základě odměny, kde hrozí vznik zlovyků nebo dokonce až agrese (Widdicombe, 2009). Naopak Roberts (2016) tvrdí, že při stoupajícím adrenalinu v krvi koně, schopnost učení klesá (Roberts, 2016). U pozitivního učení často rychleji zapomínají, kdežto špatnou zkušenost si pamatují velmi dlouho (Roberts, 2016). Naskytá se dále možnost, že kůň jde proti bolesti. Několikrát se sice může dát před bičem na útěk, záhy se mu začne protivit a ve skutečnosti poté poběží pomaleji (Roberts, 2016). Proto je nejlepší kombinace obou těchto typů (Widdicombe, 2009). Roberts (2016) uvádí, že pro výcvik je důležitý povrch a druh prostoru. Nejvhodnější je kruhová ohrada s písčitém povrchem.

3.4.6 Pozornost

Znuděný kůň neudrží dlouho pozornost a hlavně ztrácí touhu úkol vykonávat, což je v oblasti rehabilitaci pacienta nežádoucí. Pokud je kůň znuděný, může způsobit podobné pocity i u pacienta (Hollý et Hornáček, 2005). Jeden z neopomenutelných vlivů je věk koně. Například v době odstavu tj. 4-6 měsíců věku, udrží jedinec pozornost jen krátce (Hill, 2011). Zároveň nemá být rozptýlený a trenér, případně terapeut musí umět získat jeho pozornost na základě motivace. Čím je motivace silnější, tím rychleji se docílí změny. Čím je motivace přirozenější, tím snáze se docílí pozornosti a bude trvalejší reakce koně. Kůň musí mít důvod vstřebávat nové poznatky, nové pohybové vzorce nebo nové prvky chování. Určitě pro něj nebude motivace samotný fakt, že dokáže přeskok a podobně. Naopak velkou motivací bude vidina odpočinku, únik před prací, bolestí nebo některé instinktivní potřeby (Hollý et Hornáček, 2005). Dále může člověk získat jeho pozornost žrádlem nebo chutí k pohybu, záleží na charakteru koně. Během práce může jeho pozornost udržet neustálá obměna

prostředků (Blake, 2011). Hollý (2005) tvrdí, že motivací může být i uskutečnění vycvičeného a upevněného prvku chování ze strany koně. Beran (2009) radí, že u flegmatického koně je vhodné jezdit kratší dobu a požadovat po něm přechody mezi jednotlivými chody nebo případně změnu tempa. V případě nervózního koně je lepší zůstat déle v jednom chodu a umožnit mu se uklidnit. Zabráníme tak strachu z jízdárny, v horším případě z práce (Beran, 2009). Pro celkové zpestření je možnost změny prostředí, případně celkové disciplíny, kterou pravidelně vykonává (Blake, 2011).

3.5 Stupnice vzdělání koně

Jedná se o empiricky podložený a dobře promyšlený tréninkový systém klasického jezdeckví k vytvoření taktilně kinestetického komunikačního kódu mezi koněm a člověkem. Je nutností, aby ho každý jezdec, trenér nebo ošetřovatel respektoval (Schöffmann, 2006). Vede k tzv. prostupnosti. Podle staré definice znamená stav příježděnosti, ve které se i jemné pomůcky projevují v pohybovém vzorci. Prostupnost je nejlépe vidět při poloviční zádrži. Jemná pomůcka holení projde skrz podsazené zadní nohy do huby koně, v níž jednak zádrž otěží tento pohyb obrátí a zádrž projde celým tělem koně skrz trup a zád' až do zadních nohou, které se ještě lépe podsadí bez toho, aby kůň otevíral hubu nebo jiným způsobem rušil působení pomůcky. Kromě příježděnosti koně je potřeba jezdecké zdatnosti jezdce (Hollý et Hornáček, 2005). Základními pilíři jsou takt, uvolnění, přilnutí, kmih, narovnání a shromáždění. Tyto části se navzájem prolínají a nejde je vnímat samostatně. Stupnice vzdělání je, byla a bude důležitá pro každého koně (Schöffmann, 2006).

3.5.1 Takt

Neboli prostorová a časová rovnoměrnost ve všech třech základních chodech. Musí být zachován nejen v přímém směru, na rovných liniích, ale i v obloucích, přechodech a obracech. Jde o výbornou zpětnou vazbu. Jakmile při cvičení kůň z taktu vypadává, jde o signál, že člověk pokračuje buď příliš rychle, nebo pro koně nesrozumitelně. Pokud vyloučíme možnost, že by kůň nebyl zdravý (Hollý et Hornáček, 2005). Při sledování koní na louce, lze vidět, že se pohybuje v určitém taktu, nejčastěji v kroku, pozvolna s hubou u země a mírně vyklenutým hřbetem (Schöffmann, 2006). Jedná se o anatomicky příznivé držení těla (Reece, 2011), které chybám v taktu zamezí. Jakmile na hřbet, hlavně mladého koně, sedne jezdec, kůň ucítí váhu jezdce a specificky na to zareaguje. Napne svaly, aby váhu lépe unesl a

opět získal ztracenou rovnováhu. Tento problém začne následně kompenzovat na úkor nenucenosti pohybů. Ztuhlost hřbetu, křečovitost, případná neposlušnost, ztráta důvěry a nakonec zhoršení taktu, což může zpochybnit předchozí výcvik. Poruchy taktu by neměl jezdec či trenér nikdy ignorovat, ale je třeba je brát jako výstrahu a důvod k přehodnocení nebo změně práce (Schöffmann, 2006).

3.5.2 Uvolnění

Je předpokladem pro další výcvik a spolu s taktem završuje navykací fázi (Hollý et Hornáček, 2005). Jedná se o psychické a fyzické uvolnění koně, a tedy vnitřní a vnější uvolnění (Schöffmann, 2006). Uvolnění kůň nespíchá, jde v taktu a bez změny tempa, umí si vytáhnout hlavu směrem dolů a dopředu (Hollý et Hornáček, 2005). Tato část stupnice vzdělání úzce souvisí s taktem, bez taktu není uvolnění a naopak. Hlavní příčinou je, že pokud má kůň špatný takt, ztuhne mu svalstvo a následně pro něj není přirozené se uvolnit. Proto se nemůže pohybovat přirozeně a harmonicky (Schöffmann, 2006), což je u většiny sportovních disciplín důležité (Weeks, 2009). Samozřejmě hiporehabilitace není výjimkou (Hermannová et al., 2014).

3.5.3 Přilnutí

Jedná se o aktivní proces, kdy dochází ke komunikaci mezi rukou jezdce a hubou koně (Schöffmann, 2006). Přilnutím se kůň dostává do tréninku rozvoje posuvné síly. Znamená to, že vyvíjí většinu aktivity zádě tím, že posunuje nohy více pod sebe a více je ohýbá ve všech kloubech. Tím se fáze kmihu dostává dále dopředu (Hollý et Hornáček, 2005). Pokud se kůň opře do otěže a odlehčuje zád', což znamená, že se výcvik ubírá špatnou cestou. Je přirozené, že se jemně natáhne do napnutých otěží, spokojeně přitom překusuje na udidle a linie čela je na kolmici. Při perfektním provedení vše zůstává i během přechodů a podobně (Schöffmann, 2006). Základem je, aby pohyb šel od zádě (Weeks, 2009).

Schöffmann (2006) tvrdí, že přilnutí spojuje základ výcviku s druhou částí stupnice vzdělání: zatímco takt a uvolnění je základem správného přilnutí, je přilnutí zase předpokladem všeho ostatního (kmihu, narovnání a shromáždění).

3.5.4 Kmih

Jedná se o vrozenou a zároveň naježděnou vlastnost (Schöffmann, 2006). Samotný kmih znamená sílu úderu o zem. Pokud se ale tato síla přemění na nosnou sílu a ne na sílu

prostorovou, tak se nejedná o kmih. Podle definice německé jezdecké školy, „energie impulsu zádě“, která se projeví v posunu. Nepůsobí tedy směrem nahoru, ale dopředu. K dobrému kmihu patří i prostornost kroků, což znamená předkračování dopředu (Hollý et Hornáček, 2005). V neposlední řadě je závislí na interiéru a exteriéru. Někteří koně klušou uvolněně a pružně dlouhými kroky, jiní pospíchají krátkými a uspěchanými krůčky v rytmu staccato. Podobně je tomu i ve cvalu. Jsou jedinci, kteří cválají energicky, směrem nahoru s volným vznosem, druzí proběhnou spíše ploše a uspěchaně, místo toho aby skákali. Rozdíl je právě způsobený kmihem, nazývaný většinou chodem (Schöffmann, 2006).

3.5.5 Narovnáání

Jedná se až o pátý bod stupnice vzdělání a není brán příliš zřetelně. Přesto je důležitý pro další postup vzdělání, ale i pro zachování zdraví koně. Každý kůň má jednu stranu lepší a jednu horší (Schöffmann, 2006). Úplně nelze koně narovnat nikdy. I v nejvyšších drezurních soutěžích v prodlouženém cvalu lze přirozenou křivost koně vidět (Hollý et Hornáček, 2005). Roberts (2016) tvrdí, že jednoduché lonžování (na jedné lonži) může rovnováhu koně narušit a následně způsobit nevyvážený cval a poškozuje povázky, svaly a šlachy (Roberts, 2016). Bez narovnáání koně, který je vždy přirozeně křivý, se nelze dopracovat ke shromáždění a tím zlepšit i prostupnost. Narovnaný kůň, který jde ve stopě, se má svojí podélnou osou přizpůsobit určené stopě, ať už je rovná nebo zakřivená (Hollý et Hornáček, 2005). Rozdílnou pružnost těla způsobuje poloha plodu hříbete v děloze matky. Z výzkumů univerzity v Lüttichu vyplývá, že hříbat ohnutých směrem doleva se narodí okolo 72%. Tato přirozená šikmost se často působením jezdce následně zhorší. Důsledkem je nežádoucí vybočování zádi do strany, došlapování zádi vedle stopy a zborcení v zátylku. V neposlední řadě je možné i ztuhnutí svalstva (Schöffmann, 2006).

3.5.6 Shromáždění

Jinak řečeno sebrání, vyjadřuje prostupný kůň. Jedná se o takový stav rovnováhy, chod a držení těla, který je energicky, s aktivně se zapojující zádi a zadním končetinami připravenými citlivě reagovat na sebemenší pokyny jezdce. Takto reaktivní kůň zapojuje celé své tělo, což se projevuje silnějším sevření kloubů končetin, snížení zádě, podsazení pánevních končetin, přiměřeně vzpřímeném držení krku a polohou hlavy, která se blíží ke

kolmici vzhledem k zemi (Hollý et Hornáček, 2005). Kůň získává schopnost reagovat na nejnepatrnější pomůcky jezdce. Na první pohled se shromáždění může plést s ježděním na tvrdé ruce jezdce a zároveň jeho sevřenými holeněmi. Leckdy za podpory rytmických úderů bičíku nebo zabodnutých ostruh. K pravému shromáždění to má opravdu daleko. Skutečně shromážděný kůň umožní jezdcovi pohodlně sedět a reaguje na jemné pomůcky, protože je vyvážený a většinu váhy přenáší na zad'. Podmínkou pro splnění je alespoň částečné splnění všech bodů stupnice vzdělání (Schöffmann, 2006).

3.6 Instinkt

Každé chování koně je výsledkem vrozených vzorců (jsou spuštěné určitým podnětem), naučeným chováním nebo kombinací obou. Vrozeným vzorcům chování se kdysi říkalo instinktivní chování. Pod pojmem instinkt se rozuměl pevný, neměnný sled reakcí, které zajišťovaly některé vnitřní biologické potřeby organismu a byly vyvolané podněty z vnějšího prostředí (Hollý et Hornáček, 2005). Když člověk pochopí instinkty, charakter a návyky koní ve společenstvu či individuálně velmi to ulehčí práci s nimi (Dušek, 2011) a dokáže improvizovat (Hollý et Hornáček, 2005). Mezi ty nejdůležitější patří stádové a obranné instinkty, které můžeme výcvikem do určité míry ovlivnit (Dušek, 2011). Všechny instinkty mají přirozené již od narození a nejsou tedy odvozeny od tréninku. První věc, kterou hříbě dělá je hledání zdroje výživy a následné nakrmení. Poté napodobuje svou matku v činnostech jako je pasení, pití, případně žraní žrádla. O dost později se projevují i sexuální potřeby a u hřebců ochrannářský instinkt vůči klisnám. Pokud nemá možnost výše tři zmíněné potřeby vykonávat, velmi ztrádá jak po fyzické, tak i psychické stránce (Blake, 2011).

Jako další důležitý vrozený instinkt dokládá McBane (2008) tzv. „únikový reflex“, díky kterému se vyhybají nebezpečí. Jakmile se nacházejí mimo ohrožení, jsou nuceni zhodnotit situaci a zvolit útek, případně zůstat v dostatečně bezpečné vzdálenosti. Roberts (2016) tvrdí, že mají velmi vyvinutou přirozenou orientaci. Moc dobře vědí odkud přišli a kam směřují, což využívají při výše zmíněném útěku. Tyto mechanismy jsou natolik složité, že je člověk nemůže dostatečně pochopit. Uvádí, že kůň se dokáže velmi dobře orientovat ve sněhové bouři apod. a tím odvést do bezpečí sebe i svého jezdce (Roberts, 2016). Díky instiktům mohou reagovat i na přírodní katastrofy ještě před tím než přijdou. Potvrzuje to pokus na teplokrevných hříbátech v Miličově, která byla neklidná před uhozením blesku do stáje (Dušek, 2011).

Reflex vzdoru je instinkt, který dělá opak toho co chce predátor. Jedná se o sebeobranou reakci, která se vybaví na základě bolesti, zmatení, zlosti, nepochopení apod. Následný projev je kousání, kopání, vyhazování, odmítání udidla a spousty dalších. Z výše uvedeného vyplývá, že se nejedná o zlozvyk, ale o přirozenou reakci kořisti na lovce (Bird et Parelli, 2010).

Koně mají rádi rutinu (Kapitzke, 2008), proto je velmi zajímavý jejich smysl pro čas. Například v Tlumačovském hřebčinci koně léta reagovali na zazvonění zvonce těsně před krmením. Je zde úzká souvislost s jejich potravním instinktem, který může člověk kladně využít při odměňování za dobře odvedenou práci (Dušek, 2011).

3.6.1 Intuice

Kůň dokáže prohlédnout úmysl člověk, víc než se většina lidí domnívá. Roberts (2009) poukazuje na zkušenost s hipoterapií, kdy si někteří koně nechali líbit více věcí od handicapovaných lidí než od jejich ošetřovatelů. Predátoři jsou orientováni na handicapovanou kořist, protože je pro ně jednodušší, zatímco „útěková“ zvířata jednají úplně opačně. Je evidováno spousty případů, že predátoři v zoo napadli svého ošetřovatele, ale o napadení handicapovaného člověka koněm jsou zprávy minimální. Koně mají potřebu brát pacienty se znevýhodněním mezi sebe, nebo se o to aspoň pokoušejí (Roberts, 2016).

Autističtí lidé se v mnohém podobají zvířatům s útěkovou obranou reakcí, například se jedná o strach z náhlých a hlasitých zvuků. Akceptují pouze některé doteky, které nesmí být vnucené (Roberts, 2016). Tyto doteky mohou pacienty děsit a vyvolávat u nich podráždění. Postupem času je možné si vypracovat návyk, který pomáhá se přes způsobené podráždění přenést (Grandin, 2006). Výše zmíněné odpovídá reakci koně na bolest na povrchu těla, kterou následně zatlačí (Roberts, 2016). Podobně jako mnohé autistické děti, které touží po fyzickém kontaktu, ačkoli pokud je nečekaný následně se stáhnou, protože jejich nervová soustava neměla čas to dostatečně zpracovat (Grandin, 1995). Často se vyjadřují neverbálně a podobně jako koně je uklidňuje stereotypní chování. Nemají rádi oční kontakt a mají problém s kontaktem z očí do očí. Možná proto na tyto pacienty, i přes jejich neklidné chování, koně tak dobře reagují a naopak pacienti na ně (Roberts, 2016).

Dušek (2011) uvádí schopnost instinktivně reagovat na přírodní katastrofy s dostatečným předstihem. Historická literatura psaná Duruttya (1993) uvádí, případy koní, kteří byli schopni procházet přes zaminované území. Dušek (2011) připomíná, že neopomenutelný je i jejich smysl pro čas.

3.6.2 Stádový pud

Sociální motivy nebo jinak řečeno touha být s ostatními koňmi, je samozřejmě vůči jiným členům stáda, ale může být i k majitelovi nebo jezdcí. Některé motivy se dají naučit a s jinými se kůň už narodí. Ačkoli se většina dá výcvikem částečně ovlivnit, jedná se například o zacházení s jedinci a tím co je člověk naučí. Vyskytují se i koně, kteří na pastvě vypadají, že společnost vůbec nepotřebují a pasou se dále od stáda. Je na nich vidět, že neustále kontrolují vzdálenost mezi ním a stádem. Při přesunu stáda se posouvá společně s nimi. Pokud se mu stádo ztratí, začne ho hledat a volat. To samé platí i u dvojice kamarádů. Koně často vytváří nerozlučné dvojice, které se navzájem brání a všude doprovází (Blake, 2011). Proto není vhodné „kamarády“, mezi nimiž vzniká vzájemná vazba, od sebe oddělovat (Roberts, 2016). Nejčastěji se tak stává mezi dominantnější klisnou a valachem. Pokud výše zmíněného kamaráda odvedeme, bude jedinec více nervózní než při odloučení od stáda i přesto, že ve výběhu zůstal s ostatními (Blake, 2011).

3.6.3 Hierarchie stáda

Stádová hierarchie je velmi důležitá a pro každého jedince nezbytná ke schopnosti přežít (Blake, 2011). Nejlépe ji můžeme pozorovat při krmení, podle toho jaký kůň může žrát mezi prvními (Hill, 2011). V této struktuře můžeme najít tři hlavní vůdčí pozice, zvíře čelní, zvíře s nejvyšším sociálním zařazením a vedoucí zvíře. Vedoucí zvíře je důležité při přechodech stáda na neznámé místo a vůdcovství si musí neustále obhajovat bojem (Duruttya, 1993). Pokud jsou ostatní jedinci stáda se svým vůdcem spokojeni, následují ho. To lze využít při tréninku mladého koně, který může následovat zkušeného koně (Hill, 2011). Pokud zmiňujeme dominantního jedince, musíme brát v potaz okolo deseti procent stáda. Například ve skupině deseti koní bude pouze jeden dominantní, jeden submisivní a zbytek průměrných. To znamená, že asi 60-70% koní jsou mezi submisivním a dominantním, což je pro člověka nejvhodnější na práci případně hiporehabilitaci (Blake, 2011). Bird (2010) tvrdí, že velikost stáda závisí na prosotoru, který je k dispozici. Pokud je prostor nedostatečný, případně mají k dispozici nedostatek krmiva, pravděpodobně vznikne konflikt (Bird et Parelli, 2010). Proto musí každý cizí kůň podstoupit zkoušku, která může trvat dva nebo tři dny. Během ní ho dominantní jedinec odděluje od stáda, případně i od vody. Poté co se přistěhovalec osvědčí a poddá se, pustí ho mezi ostatní. Avšak postavení musí být neustále osvědčováno. I u nového jedince je potřeba prosazování silnější než ohled na to, co si myslí zbytek stáda. Například předbíhání se při cvalu nebo zdolávání vyšší překážky (Blake, 2011). Schmidt (2013)

upozorňuje, že časté přesouvání koně do jiného stáda má na jedince negativní vliv. Zároveň píše, že každý kůň potřebuje společnost jiného koně (Schmidt, 2013), případně může být nahrazena psem, kozou nebo ovci (Kapitzke, 2008). Duruttya (1993) uvádí, že pouhý jedinec je pro stádo velmi důležitý. Projevy jsou vidět následkem jeho chování. Například lze uvést hromadný útěk celého stáda. K vyvolání změny stádové psychiky stačí, aby jeden či dva členové vyvolali impuls a následně podlehnou celé stádo.

Christense (2008) testovala reakci mladých koní ve společnosti klidného koně. Cílem bylo získat vhodné metody na snížení lekavosti. Údaje získané při stresové situaci s klidným společníkem byly porovnány s údaji naměřenými u koně osamotě. Výsledky ukázaly, že dvojice jedinců tvořená mladým a zkušeným koněm měla menší obavu z neznámého předmětu a zároveň nižší hodnotu tepové frekvence. Bylo prokázáno, že starší kůň dokáže mladého uklidnit, odnaučit strachu a dodat mu sebedůvěru, což může být kladně využito při výcviku.

3.6.4 Pud sebezáchovy

Kůň je největší býložravec v našich geografických podmínkách. Jedná se o stádové zvíře, převážně stepní, které se narodilo vybavené přírodou k tomu, aby umělo žít ve stádě a umělo přežít ve svém přirozeném prostředí. Tedy aby se dokázalo uživit, najít si potravu a vodu, a umělo se bránit predátorům (Hollý et Hornáček, 2005). Jejich první a hlavní obranou je útěk. Druhou možností je smět s predátorem komunikovat a vyloučit jeho funkci lovice, což je pro koně odměnou. Největší chybu člověk dělá, když se s koněm přetahuje na vodítku, což u zvířete přirozeně vyvolává fobii (Roberts, 2016). Tato charakteristika koním v různé vyjádřené míře zůstala. Právě proto, aby byli schopní se ubránit před dravci, rodí se ustrašení, klaustrofobický a když je to nutné, běžící na plno. Avšak ne za předpoklady zbytečného plýtvání energie (Hollý et Hornáček, 2005).

3.7 Etologie

3.7.1 Sociální chování

U koně se jedná o typicky stádové zvíře, což znamená sdružování do přirozených skupin, kterými si vytvářeli pohodu již ve svém původním prostředí (Navrátil, 1999). Jak bylo uvedeno u stádového chování, kůň potřebuje společnost a zároveň i partnerství (Blake, 2011). Hermsen (2008) potvrzuje, že kůň potřebuje společnost jiných koní. Roberts (2001) uvádí, že

největším trestem pro mladého koně je, když ho vůdčí klisna vyloučí ze stáda. Pro srovnání váhy trestu, je tento rozsudek srovnatelný s jeho trestem smrti. Blake (2011) ukazuje mnoho různých a silně propojených potřeb. První potřebou je touha dávat a přijímat city. Může být jak mezi hříbětem a matkou nebo členy stáda, ale i mezi majitelem nebo jezdcem. Druhá potřeba je již zmíněná potřeba být s koňmi, a to i pokud k jedinci nejsou přátelští. Jsou si moc dobře vědomi, že větší šance na přežití je ve stádě, na rozdíl od samotářského života. Také se samozřejmě navzájem uklidňují tělesným kontaktem při pocitu nebezpečí. Může to být viděno i na vyjížděci, kdy člověk jede pouze s jedním koněm, který je nervózní nebo naopak s tím samým koněm, ale se skupinou dalších (Blake, 2011). Kapitzke (2008) vysvětluje, že jde o přenášení nálady vyskytující se u stádových zvířat, způsobené důsledkem jejich potřeby napodobovat. Blake (2011) zmiňuje, třetí a velmi důležitá potřeba je zmíněná hierarchie ve stádě. Protože kůň do svého společenství zařazuje i lidi, potřebuje samozřejmě znát postavení i u člověka, které si neustále ověřuje a případně ho respektuje. Jedinec bude samozřejmě podávat maximální výkony pro osobu, ke které chová náklonost a určitou dávku respektu a naopak. Rozdíl mezi hierarchií stáda a vztahem mezi koněm a člověkem je velmi odlišný. U lidí potřebuje obě části, protože náklonost bez respektu nebo respekt bez náklonosti je nežádoucí. Ve stádě je potřeba hlavně respekt a nepojí se s potřebou být oblíbený (Blake, 2011).



Obr. 7 Hříbě po vyhnání ze stáda (Roberts, 2016)



Obr. 8 Klisna zve hříbě zpět do stáda (Roberts, 2016)

3.7.2 Komunikace

Podobně jako člověk, má kůň vně svého těla, i okolo sebe, určité prostory. Lze rozlišit několik těchto prostorů, které mají podobu jakýchsi soustředěných bublin. Prostor, který je úplně mimo pozornost koně, je cizí prostor. Když je kůň ve výběhu, je to obvykle prostor za ohradou. Ten kůň příliš nevnímá, pokud se tam neděje něco mimořádného. Potom následuje tzv. společenský prostor, v němž jsou všichni jedinci stáda a kde vzájemně komunikují. Ke komunikaci v tomto prostoru používají optické a zvukové signály (Hollý et Hornáček, 2005). Widdicombe (2009) uvádí, další prostor, jedná se o prostor osobní. Ten je pro každého koně velmi důležitý a neváhá jej tedy bránit před jedinci, kteří v něm nemají co dělat. Bird (2010) tvrdí, že velikost tohoto prostoru je kruh o poloměru dvou koňských délek. Neopomenutelná část komunikace je neslyšná komunikace (Roberts, 2016). Stačí, aby byl vpuštěný nový člen stáda. Hned jsou informováni všichni členi a to bez verbální komunikace. Jde o sociální zónu prostoru, která působí na všechny jedince, i když se zdá, že ji vůbec nevnímají. V tomto prostoru se nacházejí bubliny, v nichž jsou vždy dva a více koní a představují interindividuální prostory, nazývané také virtuálně promítnuté prostory, ve kterých koně komunikují pomocí optických, akustických a čichových druhů komunikace. V této zóně má dále každý svou intimní zónu. Dotkneme-li se koně, znamená to narušení jeho intimní zóny. Ta je 15-25 cm okolo jeho těla. Proto by měl terapeut brát velký zřetel na sympatie mezi koněm jako kooterapeutem a pacientem. Pokud je vidět, že kooterapeutovi není kontakt příjemný, měla by být terapie okamžitě ukončena. Za normálních okolností by to mohlo znamenat únik nebo útok, proto je důležité použít tzv. čichovou bránu. Očicháváním se sblíží a mohou se potom navzájem dotýkat (Hollý et Hornáček, 2005).

3.7.2.1 Jazyk Equus

Roberts (2016) tvrdí, že se mu podařilo identifikovat více než 170 komunikačních gest. Koně sice vydávají zvuky, na těch však jejich komunikace nestojí. Protože patří k loveným zvířatům, potřebují komunikovat tiše, například pomocí postavení uší. Komunikace se odvíjí pouze na přežití a rozmnožování, nic jiného je nezajímá. Potřebují vědět co je bezpečné a co má člověk v úmyslu. Hříbata odchovaná na láhvi si zřídkakdy tento jazyk osvojí. Vhodná je možnost výchovy sirotků s ostatními hříbaty. V jazyce equus působí gesta a řeč těla společně jako nedílný celek. Je třeba je sladit tak, aby měly smysluplný význam. Mimořádně důležité je mít na paměti, že tělo člověka komunikuje, aniž by si to dotyčný uvědomoval. Velkou a

častou chybou je, když jsou koně trestáni za uposlechnutí nesprávných pokynů za strany člověka. Například, pokud člověk kouká koni do očí, znamená to „jdi pryč“ (Roberts, 2016).

3.7.3 Sexuální chování

Tyto pudy jsou u koní stálější než u lidí. Klisna během říje podává horší výkony než mimo říji (Weeks, 2009). Hlavním důvodem je snaha uspokojit její sexuální touhu. Klisna může být velmi neklidná a náladová. Pokud je ve volné přírodě, případně na pastvině, pohybuje se více než normálně. Tím se zvyšuje její šance k nalezení vhodného hřebce a následného zabřeznutí (Blake, 2011).

U valachů velmi záleží v jakém věku byl vykastrovaný a zdali předtím připouštěl (Blake, 2011). Podle toho se odvíjí hladina hormonů v krvi a jeho celkový charakter (Reece, 2011). Pokud je vykastrovaný ve správném období, může to člověk využít velmi kladně při hledání jezdce případně pacienta ke koni. Uvádí se, že u valachů zůstává extrémní starostlivost o klisnu, která může být převedena případně na jeho majitelku nebo pacienta (Blake, 2011).

V oblasti hiporehabilitace příliš nazáleží na pohlaví kooterapeuta. Zřetel je brán na povahový a pohybový charakter koně (Hollý et Hornáček, 2005).



Obr. 9 Řeč uší: Ostaržitost a zájem
(McBane et Douglas-Cooper, 2008)



Obr. 10 Řeč uší: Uvolnění a nevolnost
(McBane et Douglas-Cooper, 2008)



Obr. 11 Řeč uší: Ospalost, nemoc, podřízenost
(McBane et Douglas-Cooper, 2008)



Obr. 12 Řeč uší: Hněv a útočnost
(McBane et Douglas-Cooper, 2008)

3.7.4 Mateřské chování

U koní se velmi často vyskytuje potřeba náklonosti. Blake (2011) uvádí, že je to následkem reakce na strach. Například vyděšené hříbě se vždy vrátí ke své matce a vyžaduje od ní pochopení a ochranu. Při dosažení cíle začne být zvědavé a matku opět opustí. I pro matku, je velmi důležitý mateřský kontakt. Dokud je schopna, ochraňuje svého ročka, dvouročka, tříletého koně i případně slabého valacha. Jsou případy, kdy chrání i svého majitele (Roberts, 2016), čehož můžeme opět pozitivně využít i v oblasti terapie pacienta (Hollý et Hornáček, 2005). Naopak u pony klisen, tuto výhodu nenacházíme (Roberts, 2016). Většina poníků je vzhledem ke své velikosti doporučována dětem, ale už se neohlížíme na jejich charakter. Často mají pocit, že jejich mladí jezdci jsou nevychovaná hříbata a snaží se je převychovat (Blake, 2011).

3.7.5 Komfortní chování

Do této skupiny chování patří například válení, drbání se a vzájemná péče o srst (Schmidt, 2013). Z akupunktury je známo, že tělo živočichů obsahuje síť meridiánů, které slouží ke komunikaci s prostředím. Přijímají dotekové podněty při válení se po zemi a vzájemné tělesné hygieně. Zároveň přijímají tepelné podněty při slunění, působí na ně vlhkost deště, případně i chlad v zimě. To je pro organismus důležité a udržuje tím energetickou rovnováhu a tím druhotně i zdraví. Pokud kůň tráví většinu času ve stáji, ve stabilní teplotě, často po tmě a bez možnosti vzájemné péče s ostatními koňmi, případně se nemůže vyválet ve výběhu, musí mu člověk všechny tyto aktivity nahradit čištěním (Schmidt, 2013). Při čištění

nejde tolik o hygienickou a estetickou funkci, ale spíše o udržování zdraví koně. Zatímco na pastvině bude špinavý kůň zdravý, ve stáji bude zanedbaný kůň pravděpodobně nemocný (Hollý et Hornáček, 2005). Čištění kooterapeuta může mít pozitivní výsledky i na pacienta v rámci terapie (Hermannová et al., 2014).



Obr. 13 Přírozené čištění srsti: válení (McBane et Douglas-Cooper, 2008)

3.8 Věk koně a jeho působení na výcvik

Dříve se koně rozdělovali na mladé remonty, neboli čtyřleté koně, a starší remonty, neboli pěti- až šestiletí koně (Schöffmann, 2006). Za vyzrálého koně byl tedy považován až osmiletý kůň (Blake, 2011). Což se odrazilo i na výcviku, který probíhal pomaleji. Dnes koně dospívají rychleji, nebo alespoň tak vypadají. Samozřejmě nelze sestavit časový plán výcviku, protože každý kůň je jiný (Schöffmann, 2006). Hollý (2005) uvádí učení vtištěním, které probíhá hned po narození. Základní komunikační schopnost se učí zhruba ve věku po odstavu. Zároveň se v tomto období nejnáze učí a samozřejmě je i jednodušší naučit špatné návyky, či získat špatné zkušenosti. Okolo šestnáctého a sedmnáctého roku se kulminují psychické a fyzické schopnosti, ale schopnost učit se novým věcem je v porovnání s mládím omezenější (Hollý et Hornáček, 2005). Schöffmann (2006) upozorňuje, musí být brány v potaz nečekané události jako například zranění či nemoci, které mohou výcvik narušit.

Podle sbírky úloh jezdecké federace pro mladé koně se lze pouze orientovat v záchytných bodech požadavků na jednotlivé věkové kategorie:

- tříletý kůň: krok, klus, cval na přímých liniích a velkých obloucích, zastavení, stání a změny chodu
- čtyřletý a pětileť kůň: prodloužení kroků a skoků, nacválat z kroku, couvání
- pětileť kůň a šestiletý kůň: střední klus a cval, contracval, jednoduchá změna cvalu, krátce čelem vzad, shromáždění v klusu a ve cvalu

- šestiletý a sedmiletý kůň: dovnitř plec, traverzály v klusu, prodloužený krok a klus, přechody ze cvalu do zastavení (Schöffmann, 2006)

Nálady se na základě hormonů den ode dne mění (Marvan et Hampl, 2011). Blake (2009) tvrdí, že čím více má člověk zkušeností s koňmi, jak ze země nebo ze sedla, může si dovolit práci s mladšími koňmi (Beran, 2009). Naopak Blake (2011) uvádí, že důležitější než zkušenosti a praxe je vcítění a souhra mezi koněm a člověkem.

3.9 Welfare

3.9.1 Ustájení

Vliv prostředí je velmi důležitý již od narození (Blake, 2011). Nejlépe se koním daří v prostředí vzájemné spolupráce (Roberts, 2016). Mezi kulturními a primitivními plemeny není příliš velký rozdíl na nároky. V podstatě se většina dokáže zadaptovat na tzv. tabunní způsob odchovu (Hollý et Hornáček, 2005). Velký pozor musí být dán na vznik stájového syndromu z důvodu separační úzkosti, což může vést k nebezpečným návykům (Roberts, 2016). Hlavním důvodem je, že podmínky, ve kterých jedinec žije v době hříběte, hrají hlavní roli v jeho následném vývinu. Silný a dobře živěný jedinec se lépe prosadí u ostatních hříbat a získá tím vyšší sebevědomí (Blake, 2011).

Některá boxová ustájení jsou často příčinou vzniku zdravotních problémů, protože nevyhovují potřebám koní, ale spíše ekonomickým nákladům. Boxy jsou příliš malé a tmavé. Výměna ovzduší také nebývá ideální. Minimální rozměry boxu jsou podle směrnice EU 3x3 metry. Proudění vzduchu nemá být vyšší než 0,2 m/s v zimě a 0,5 m/s v létě. Vlhkost by se měla pohybovat mezi 60-80 % a množství oxidu uhličitého do 0,2 % (Schmidt, 2013). Při nedostatku pohybu a světla kůň velmi strádá, což se projeví jak na psychické, tak i fyzické kondici. Denně ve volné přírodě urazí okolo 20 km (Schöffmann, 2006). Může strádat i při nedostatečné a nevyvážené stravě (Blake, 2011). Je nutností světlá, prostorná a dobře vzdušná stáj (Beran, 2009). Kůň vydechuje a odpařuje přibližně 3 l tekutin denně. To je důvod, proč musí být ve stáji dobrá cirkulace vzduchu a vysoké stropy. V opačném případě by se zvýšil obsah čpavku, který se odpařuje z moči. Pro koně by to znamenalo škodlivé prostředí a větší možnost onemocnění dýchacích cest (Schöffmann, 2006). Podstatnou informací je, že pro tyto zvířata nejsou typické uzavřené prostory. Z předchozí informace vyplývá, že nesnáší omezení, což u nich může vyvolávat strach (Hollý et Hornáček, 2005). Proto vhodné ustájení je s možností pastvin a ohrad (Beran, 2009), což koni může umožnit volný pohyb a tím i část

jeho přirozeného života. Zároveň se může díky navštěvování výběhů snížit riziko vzniku dušnosti (Kapitzke, 2008) a v neposlední řadě vzniku nudy a následně i zlovyků. Pokud splníme všechny jeho potřeby, udržíme tak psychickou i fyzickou pohodu (Beran, 2009). Následně bude kuň pracovat lépe, než při nějakém nedostatku (Blake, 2011).

Koně vnímají teplo a chlad podobně jako člověk. Blake (2011) provedl pokus s uměle odchovanými plnokrevnými hříbaty. Jedinci byli pravidelně krmeni automatickým dávkovačem a to v rozdílné vzdálenosti od zdroje tepla. Hříbata si vedla výrazně lépe, přibrala patnáct procent tělesné váhy v době pěti měsíců. Strávila minimálně o dvě hodiny denně více v blízkosti tepelné lampy, když se nacházela u balíků slámy, než když byla umístěna u dřevěného plotu nebo kamenné zdi. Nejlepších výsledků bylo dosaženo s balíkem o rozměrech 60 na 90 centimetrů v blízkosti automatického dávkovače krmiva s teplem přímo u dávkovače. Za těchto podmínek přijímala ochotně a plynule krmivo, a proto měla výrazně vyšší hmotnost. Ačkoli se nejednalo přímo o metodické pozorování, při pokusu bylo zjištěno, že se hříbata pohybovala a byla odvážnější než ta, která musela k automatickému dávkovači krmiva odejít od tepelné lampy.

3.9.2 Vliv lidí

Člověk přistupuje ke koni již s handicapem svého vzhledu. Svým vzezřením, chováním a pachem připomíná dravce (Hollý et Hornáček, 2005), jehož přirozenou reakcí je boj (Roberts, 2001). Má oči vepředu, páchne jako masožravec, pohybuje se přímočaře a stejně tak i myslí. Nic mu z hlavy netrčí a má holou hlavu, což u koní připomíná útočícího koně s ušima přitisknutýma dozadu. To vše přesvědčuje koně, že člověk je šelma nebo útočící zvíře (Hollý et Hornáček, 2005). Z výše zmíněného vyplývá, že koňské smysly jsou odlišné od lidských, z toho vychází jiné vnímání a následně i řešení situací. Většina lidí si to neuvědomuje a dochází ke zbytečným konfliktům (Goodwin, 1999). V zamezení strachu koně z lidí je důležité ho přesvědčit o opaku (Hollý et Hornáček, 2005). Nikdy nesmí být připuštěn vznik asociace potravy s lidským tělem. Proto není vhodné krmit koně přímo z ruky člověka. Dále je nutné reagovat na signály ze strany koně okamžitě (Roberts, 2016). Blake (2011) uvádí, že důvěrný vztah mezi koněm, trenérem (Blake, 2011) nebo terapeutem (Hermannová et al., 2014) je jednou z nevyhnutelných podmínek rychlého učení. K získání důvěry je potřeba hlavně čas (Blake, 2011). Schmidt (2013) tvrdí, že mnoho psychických problémů vzniká v době odstavu. Naopak Hošák (2009) píše, že kritické období je v době před obsednutím, kdy je na koně vyvinut častější nátlak v oblasti komunikace.

4 Závěr

Cílem práce bylo poskytnout ucelený materiál týkající se chování koní v souvislosti s jejich smyslovým vnímáním a jejich využití při výcviku, tréninku, celkové komunikaci s člověkem a tím i při komunikaci za přítomnosti handicapovaných osob. Již od první kapitoly lze sledovat, že reakce koní musí být jiná než u člověka již z anatomického hlediska, což úzce souvisí s následnou reakcí v různých situacích. Samozřejmě se významně liší i kognitivní funkce. Kůň má sice vysokou inteligenci a dobrou paměť, ale je ovlivněn svým přirozeným chováním. Pro tato zvířata je důležité přežít. S tím souvisí nejenom získání potravy, či sexuální pud, ale především obrana před predátory. Všichni lidé pracující s koňmi by si měli tyto faktory ovlivňující chování koní uvědomovat a dokonale se s nimi seznámit. I pro člověka je přirozené leknutí, obavy, nervozita nebo případný strach. U koní pak mají tyto reakce ze zcela pochopitelných důvodů výrazně exaltovanější podobu a vzhledem k síle a pohybovým možnostem koní mohou způsobit fatální následky. Na rozdíl od lidí jsou koně i významně více empatictí. Díky jejich hypersenzibilitě a smyslové vnímavosti zaregistrují ihned nervozitu člověka. Mohou ji využít nejenom při hierarchickém posuzování, ale mohou i rozpoložení člověka přejímat. Není proto vhodné koni vyčítat nežádoucí psychické rozpoložení, naopak by člověk měl vždy začít u sebe. Pokud cítí nepohodu je lépe v té chvíli jakýkoli trénink nebo terapii raději vynechat.

Bakalářská práce se snaží sumarizovat všechna témata týkající se přirozených reakcí koní i jejich následné využití při výcviku a hiporehabilitaci. Kdyby každý člověk pracující s koňmi věděl co od koně očekávat, případně důvod jeho chování, mohlo by být zabráněno mnoha zbytečným konfliktům a nepochopením, které mohou vést i k závažným zraněním.

5 Bibliografie

Beran, A. 2009. S respektem!: ohleduplné gymnastické výcvikové metody. Brázda. Praha. 192 s. ISBN: 9788020903709.

Bird, J., Parelli, P. 2010. Chov koní přirozeným způsobem: přirozený způsob chovu koní a péče o jejich zdraví a dobrou výkonnost. 2. vyd. přeložil Jiří CIBULKA. Slovart. V Praze. 206 s. ISBN: 9788073913595.

Blake, H. N. 2005. Jak mluvit s koňmi: o komunikaci mezi člověkem a koněm. Pragma. Hodkovičky [Praha]. 160 s. ISBN: 8072052004.

Blake, H. N. c2011. Jak myslí koně. Pragma. Hodkovičky [i.e. Praha]. 181 s. ISBN: 9788073492748.

Borelle, B., Braun, G. 2005. Výcvik koní podle Bey Borelle: uvědoměle - způsobile - nadšeně. Brázda. Praha. 207 s. ISBN: 8020903380.

Bořánek, V. 2008. Horsemanship – Přirozené ježdectví. Harmony. Jindřichův Hradec. 96 s. ISBN: 80 – 903484 – 1 - 7

Dobeš, J. 1997. Jízda na koni: [trénink jezdce a koně ve skokovém ježdění všestrannosti a drezuře]. Cesty. Praha. 200 s. ISBN: 8071811696.

Duruttya, M. 1993. Etológia koní. vl. n. Košice. 294 s. ISBN: v knize neuvedeno

Dušek, J. 2011. Chov koní. Vyd. 3. Brázda. Praha. 352 s. ISBN: 9788020903884.

Feh, C. 2005. Relationship and communication in socially natural horse herds. In: McDonnell SM, editors. The Domestic Horse. Cambridge University Press. Cambridge. p. 83-93.

Ganong, W. F. c2005. Přehled lékařské fyziologie: dvacáté vydání. Galén. Praha. 890 s. ISBN: 8072623117.

Goodwin, D. 1999. The importance of ethology in understanding the behaviour of the horse. Equine Veterinary Journal, 31(S28), p. 15-19

Grandin, T. 1995. Thinking in Pictures: And Other Reports from My Life with Autism (vydání první)

Heffner, R. 2002. Youre horse's hearing. Practical horseman magazin. Dostupné z <http://practicalhorsemanmag.com/health-archive/eqhearing933-11344>

Hermannová, H., Münichová, D., Nerandžič, Z. 2014. Základy hipoterapie. Profi Press. Praha. 153 s. ISBN: 9788086726571.

Hermesen, J. c1998. Encyklopedie koní. Rebo Productions. Praha. 312 s. ISBN: 8085815869.

Hill, C. 2011. Jak myslí kůň: naučte se porozumět řeči koňského těla. Knižní klub. Praha. 190 s. ISBN: 9788024231426.

Hošák, S. 2009. Když hříbata dorostou. Dalibor Gregor. Opava. 143 s. ISBN: 9788090397439.

Christensen, J. W.: Malmkvist, J.:Nielsen, B.L.; Keeling L. J. Effects of a calm companion on fear reactions in naive test horses. Equine Veterinary Journal, 2008, č.1, S. 46-50

Jiskrová, I. (ed.). 2004. Aktuální otázky chovu koní v ČR: sborník referátů z mezinárodní konference : 3. a 4. prosince 2004, MZLU v Brně, NH Kladruby nad Labem. Mendelova zemědělská a lesnická univerzita. Brno. 184 s. ISBN: 8071578029.

Kapitzke, G. 2008. Kůň od A do Z: plemena, chov, chování, jezdeckví, spřežení. Brázda. Praha. 410 s. ISBN: 9788020903631.

Maršálek, M. 2008. Chov koní: popis, posuzování, šlechtění = Horsebreeding : description, evaluation, breeding : vědecká monografie. Jihočeská univerzita, Zemědělská fakulta. V Českých Budějovicích. 109 s. ISBN: 9788073941017.

Marvan, F., Hampl, A. 2011. Morfologie hospodářských zvířat. Vyd. 5. Vydala Česká zemědělská univerzita v Praze v nakl. Brázda. Praha. 303 s. ISBN: 9788021321885.

McBane, S., Douglas-Cooper, H. 2008. Svět koní. Svojtka & Co. Praha. 160 s. ISBN: 9788073529659.

Monozawa, Y.; Ono, T.; Sato, F.; Kikusui, T.; Takeuchi, Y.; Mori, Y.; Kusunose, R. Assessment of euine temperament by a questionnaire survey to caretakers and evaluation of its reliability by simultaneous behavior test. Applied Animal Behaviour Science, 2005, č. 2, s. 127-138

Navrátil, B. 1999. Cesta slepého koně. Tilia. Šenov u Ostravy. 198 s. ISBN: 8086101274.

Reece, W. O. 2011. Fyziologie a funkční anatomie domácích zvířat. Grada. Praha. 473 s. ISBN: 9788024732824.

Roberts, M. 2001. Plachý hoch: kůň, který přišel z divočiny. Knižní klub. V Praze. 112 s. ISBN: 8024203979.

Roberts, M. 2016. Průvodce nenásilným výcvikem koní: celoživotní zkušenosti muže, který naslouchá koním. Vydání druhé. ilustroval Jean ABERNETHY, přeložil Pavel KAAS. Ikar. Praha. 242 s. ISBN: 9788024931067.

Schmidt, R. 2013. Péče o koně bez chyb a omylů. Brázda. Praha. 160 s. ISBN: 9788020903976.

Schöffmann, B. 2006. Stupnice vzdělání koně. Brázda. Praha. 169 s. ISBN: 8020903437.

Stachurska, A. 2001. Which obstacles are most problematic for jumping horses? Applied Animal Behaviour Science, č. 3, s. 197-207

Stachurska, A. 2002. Which obstacles are most problematic for jumping horses? In: Applied animal behaviour science, Vol. 77, Issue 3, p. 197-207

Visse, E. K.; Van Reenen, C. G.; Hopster, H.; Schilder, M. B. H.; Knaap, J. H.; Barneveld, A.; Blokhuis, H. J. Quantifying aspects of young horses' temperament: consistency of behavioural variables, Applied Animal Behaviour Science, 2006, č. 4, s. 241-258

Weeks, J. 2009. Mistrovské lekce jezdeckého umění. Metafora. Praha. 154 s. ISBN: 9788073592004.

Widdicombe, S. 2009. Přirozený výcvik koní. Metafora. V Praze. 183 s. ISBN: 9788073591922.